

УДК 371.13.81:[378.006.72+316.7]

Снігурова Ірина Іванівна

*старший викладач кафедри української, російської мов і прикладної лінгвістики
факультету міжнародної освіти НТУ «ХПІ»
Харків, Україна*

НЕВЕРБАЛЬНІ ЗАСОБИ СПІЛКУВАННЯ У ФОРМУВАННІ МОВНИХ КОМПЕТЕНЦІЙ МАЙБУТНІХ ІНЖЕНЕРІВ

Анотація. Статтю присвячено ролі невербальних засобів спілкування у формуванні мовних компетенцій та оптимізації психологічно-педагогічних умов становлення професіоналізму майбутніх інженерів. Установлено, що формування мовних компетенцій залежить від професіоналізму викладача та його вміння поєднувати формальні й неформальні методи навчання. Мотиваційно-ціннісна, когнітивна, особистісна та операціональна складові професіоналізму інженерної підготовки цілком залежать від спроможності викладача створити комфортне освітньо-психологічне середовище в студентському колективі, яке сприяє як професійному й особистісному, так і комунікативно-кроскультурному розвитку особистості студента. Доведено, що знання та вміння розуміти мову тіла й особливості невербальних засобів спілкування є головною запорукою професійного успіху викладача мовних дисциплін і його студентів у фасілітації засвоєння нового матеріалу та іноземних мов, що є запорукою конструктивного кроскультурного спілкування.

Ключові слова: мова невербального спілкування, види спілкування, формування мовних компетенцій інженерів, кроскультурний діалог, освітньо-психологічне середовище.

Snihurova Irina

*Senior lecturer of Ukrainian, Russian languages and applied linguistics department,
Faculty of international education of NTU «KhPI»
Kharkiv, Ukraine*

NON-VERBAL COMMUNICATION MEANS IN FORMATION OF LINGUISTIC COMPETENCIES IN FUTURE ENGINEERS

Abstract. Article is devoted to role of non-verbal communicative means in formation of linguistic competencies and pedagogically-psychological conditions of proficiency formation in future engineers. It was detected that formation of linguistic competencies depends on teacher's proficiency and his/her skills to join formal and non-formal teaching methods. Motivate-value, cognitive, personal and operational components of engineers training proficiency in general are depended on teacher's ability to create comfortable educational-psychological environment within students community that facilitates as like professional and personal, as communicative-cross-cultural development of student's personality. It was verified that knowledge and practical skills to understand body language and non-verbal communication means are main preconditions of linguistic subjects teacher's professional success and his/her students in facilitation of studying new material and foreign languages, that can be considered as vital basis for constructive cross-cultural communication.

Key words: language of non-verbal communication, kinds of communication, engineers' language skills formation, cross-cultural dialogue, educational-psychological environment.

Традиційно головним елементом освітнього процесу є комунікація - процес двостороннього обміну інформацією, що веде до пошуку консенсусу та порозуміння. Втім, якщо взаємопорозуміння не було досягнуто, то вважається, що комунікація не відбулася. Визначити успішність комунікації (див. рис. 1) допомагає зворотний зв'язок з усіма учасниками спілкування, що визначає сприйняття вас оточенням і ставлення їх до проблеми. А метою спілкування у рамках освітнього процесу є розвиток мотивації до пізнання, отримання професійних навичок і компетенцій, тобто спілкування є запорукою соціального розвитку, джерелом формування духовних та культурних цінностей особистості [1, с. 34-35].

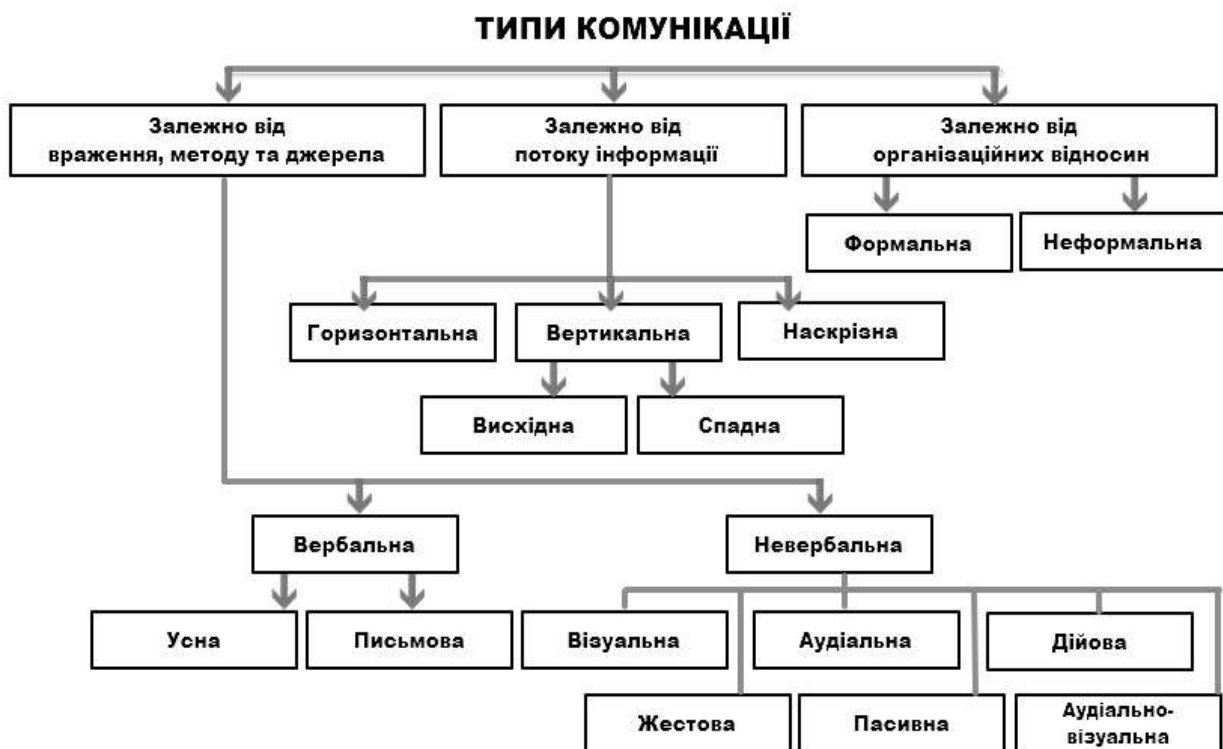

Рис. 1. Різновиди комунікації.

Чільним елементом професіоналізму, зокрема викладача мовних дисциплін, є комунікативна компетентність – спроможність установлювати й підтримувати необхідні контакти з учнями та колегами у й поза рамками освітнього процесу. Ефективну комунікацію характеризують: досягнення порозуміння партнерів, краща орієнтація в ситуації та природі предмета спілкування, бо це сприяє розв’язанню проблем, забезпечує досягнення мети з оптимальним використанням наявних ресурсів. Комунікативна компетентність розглядається як система внутрішніх ресурсів, необхідних для побудови ефективної комунікації в певному колі ситуацій соціальної взаємодії, тому якість надання освітніх послуг напрямку залежить від комфортного психолого-педагогічного середовища в конкретному закладі вищої освіти. Часто причиною зменшення кількості вітчизняних та іноземних студентів стає саме погана комунікація між усіма учасниками освітнього процесу, а саме:

а) стереотипи – спрощені думки щодо окремих осіб або ситуацій, що унеможливорює об'єктивний аналіз і розуміння людей, ситуацій або проблем [2, с. 260];

б) так звані «упереджені уявлення» – схильність відкидати все, що знаходиться поза межею власних поглядів, на чому заснована теорія Ж. Дюрана «Імаджинер» [4, с. 26];

в) перманентні конфлікти, які свідчать про відсутність і/або свідоме недотримання корпоративної етики та норм міжкультурного спілкування;

г) відсутність уваги до співрозмовників та інтересу до навчання через брак комунікативних навичок, які формуються методами формальної (лекція, семінар) та неформальної (екскурсія, художня самодіяльність) освіти;

д) помилки в побудові висловлювань такі, як: невірний вибір слів, складність побудови повідомлень, слабка переконливість, нелогічність, мовленнєві помилки тощо;

ж) невірний вибір стратегії та тактики спілкування, що зокрема простежується під час вивчення як рідної, так й іноземних мов [7, с. 69–71].

Протягом останнього десятиріччя професійне становлення майбутніх інженерів значно ускладнюється протиріччям між уявленням про власний рівень професійної підготовки (зазвичай базові теоретичні знання з предметів) і вимогами професійного середовища (конкретні комунікативні компетенції та практичні навички роботи в колективі, виконання виробничих завдань). Утім, якщо майбутній інженер отримує можливість працювати за фахом у вільний від навчання час, то така практика в поєднанні з вивченням спеціальних технічних і мовних дисциплін сприяє формуванню готовності до побудови успішної кар'єри в цій професії. Але в разі неможливості отримати доступ до такої практики на виробництві у майбутнього інженера може виникнути низка психологічних перешкод (див. таблицю 1), які негативно впливають на засвоєння нового навчального матеріалу та на його психо-фізіологічний стан [5, с. 74].

Таблиця 1.

Характеристика психологічних бар'єрів професійного становлення інженера

<i>№ з/п</i>	<i>Тип бар'єру</i>	<i>Етап професійного становлення</i>	<i>Характеристика психологічного бар'єру</i>
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>
1	Мотиваційний	Адаптація до соціально-культурного середовища технічного вишу, а також подальший професійний розвиток.	Прокрастинація (пов'язана з відсутністю мотивації до побудови кар'єри часто через складні соціально-економічні та побутові умови праці за фахом), відсутність інтересу до обраної професії, виникнення сумнівів щодо правильності її вибору.

2	Когнітивний	Уключення в професію.	Відчуття страху та занепокоєння, що інтелектуальний рівень студентів попри всі їх старання залишається недостатнім для отримання позитивної оцінки їх здібностей зі сторони викладачів.
3	Емоційний	Самостійний початок професійної кар'єри, подальший професійний розвиток інженера та наступне самовдосконалення.	Невизначеність професійного майбутнього, занепокоєність щодо успіху в пошуку місця майбутнього працевлаштування, страх стати незатребуваним фахівцем.
4	Комунікативний	Адаптація до освітнього процесу технічного вишу, набуття необхідних професійних компетенцій та самовдосконалення.	Труднощі адаптації в новому колективі, як навчальному, так й у професійному, фобія бути неприйнятним та/або залишитися без підтримки однодумців.

Дуже часто незнання мови невербальної комунікації призводить до виникнення описаних вище психологічних перешкод, які є наслідками низької професійної компетентності викладачів-педагогів, зокрема відсутності в них навичок кроскультурного та безконфліктного (толерантного) спілкування. Під час невербального спілкування засобами передачі інформації стають немовні знаки, тобто погляди, пози, міміка, жести, хода тощо. Часто невербальне спілкування набуває характеру так званої експресивної поведінки, виразних рухів, що, по суті, є прихованою частиною «комунікативного айсбергу», яку ми, маючи знання, можемо визначити та інтерпретувати [6, с. 192].

Невербальна поведінка відіграє провідну роль у сучасному освітньому процесі, учасники якого визначають її характер та обсяги прояву своїми позиціями й намірами. Таку поведінку ми можемо вивчати та декодувати за допомогою комплексного аналізу восьми знакових систем: кінесики, гаптики, екстра- та паралінгвістики, окулесики, ольфакції, гастики та проксемики. Кінесика є найбільшою системою невербального спілкування, що поєднує знання поз, ходи, жестів та міміки. Гаптика дає знання про дотики комунікатора до себе та реципієнта, деякі психологи проте відносять її до категорії кінесики. Паралінгвістика (або просодика) – параметри мови та мовлення людини (гучність і тональність голосу, швидкість і ритмічність мовлення, напруженість, тембр і мелодика, ясність артикуляції). Екстралінгвістика – немовні включення у мовлення, як то: стогони, зойки, зітхання, сміх, сльози, паузи, слова-паразити та ненормативна лексика. Окулесика – візуальна поведінка людини в процесі спілкування [6, с. 231-234]. Ольфакція або мова ароматів – знання та аналіз як природних для людини запахів тіла, так і штучних ароматів (парфуми, синтетичні токсичні речовини). Гастика – мова їжі та напоїв, які людина пропонує оточуючим і демонструє, таким чином, своє до них ставлення чи

оцінку ситуації в цілому. Проксемика – просторово-часова організація спілкування [3].

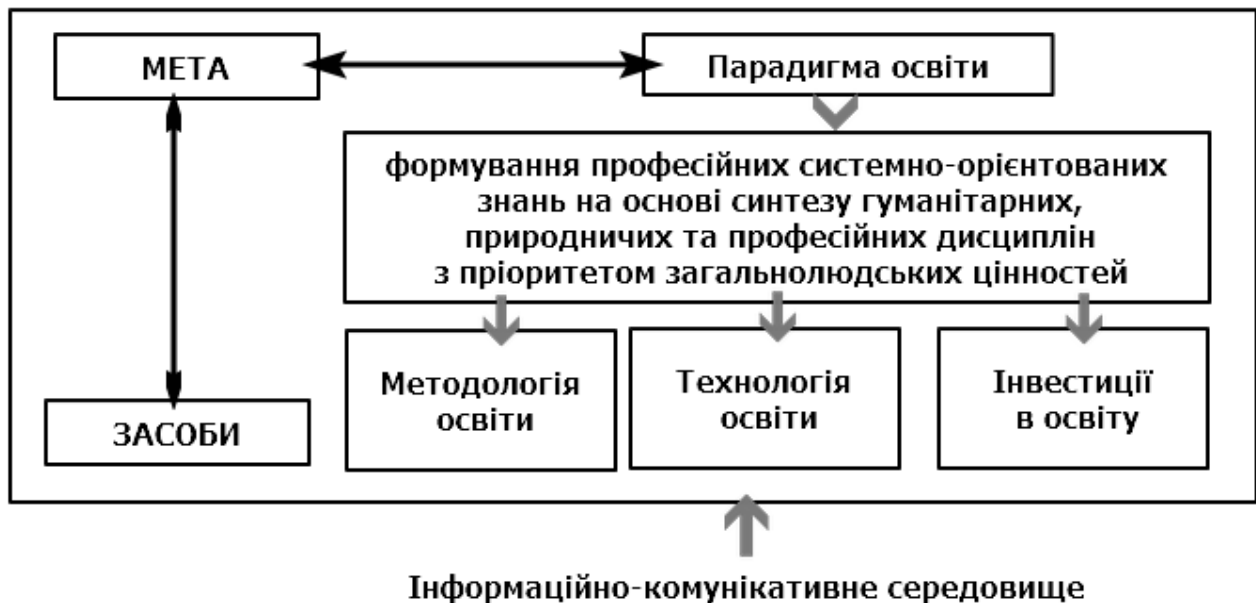

Рис. 2. Системна концепція інженерно-технічної освіти.

Базові теоретичні знання та напрацьовані практичні навички в цих царинах сприятимуть викладачеві й студенту стати активними та дієвими учасниками освітнього процесу, бо наразі навчання відбувається радше на підсвідомому рівні, ніж у рамках навчальних аудиторій чи безпосередньо під час навчальної практики. Саме тому формування навичок комунікації в професійному середовищі (розвиток інтелектуального капіталу) є водночас найбільш суперечливим і ключовим фактором конкурентоспроможності випускників технічних вишів, зокрема інженерних спеціальностей.

Існує чимало доказів того, що перехід до інформаційної економіки сприяв зростанню попиту на більш кваліфікованих працівників, які мають розвинені комунікативні навички, вміння розв'язувати поставлені керівництвом завдання, спроможність працювати в складі команди, толерантність і високий рівень адаптації до нових умов праці. Втім ініційоване МОН України обов'язкове запровадження у всіх вишах систем управління якістю освітніх послуг передбачає створення умов для процесу модернізації вищої освіти й задовільнення пореб кожного, хто навчає, бажає навчатися та навчається. Саме тому одним із важливих її напрямків є формування в майбутніх фахівців нового типу мислення, яке базується на знанні системних законів і орієнтується на сучасний рівень розвитку науки та техніки. Системну концепцію інженерно-технічної освіти схематично можна окреслити наступним чином (див. рис. 2):

Інформаційно-комунікативне середовище, складовою якого є невербальні комунікативні системи, напрямку впливає на якість підготовки спеціаліста та трансформацію освітньої системи в цілому. Таким чином, щоб управляти якістю

підготовки фахівців інженерних спеціальностей, треба приділити увагу якостям освітньої системи (процеси надання освітніх послуг) та формуванню стійких мотивацій особистості до навчання, перетворюючи її з об'єкту на суб'єкт навчання. А система вишу має стати тим засобом, за допомогою якого той, кого навчають, досягає обраної мети – стає затребуваним на ринку праці кваліфікованим фахівцем.

Концепція сучасної інженерно-технологічної освіти в Україні дедалі інтенсивніше розвивається шляхом інтеграції норм і правил із практики провідних країн Заходу. Проте не завжди така інтеграція сприяє отриманню очікуваних позитивних змін на краще, бо часто реформатори освіти залишають поза увагою не тільки її соціально-психологічні та культурно-комунікативні фактори, а також ті особливості вживання засобів вербальної та невербальної комунікації, які традиційно вживають викладачі українських вищих освітніх закладів під час навчання [7, с. 164-167].

В умовах глобалізації проблема вибору та якості вітчизняної освіти дедалі загострюється, бо розвиток світової економіки вимагає перегляду наявної парадигми співробітництва та міжкультурного спілкування. Передумовою людської творчості та гармонійного розвитку фахівця у відкритій міжнародній системі стає почуття впевненості та усвідомлення особистістю власної спроможності здійснювати продуктивну комунікацію із співвітчизниками та іноземцями шляхом набутих компетенцій вербального та невербального кроскультурного спілкування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бацевич Ф.С. *Основи комунікативної лінгвістики* // Ф.С. Бацевич. – К.: 2004. – 342 с.
2. Дугин А.Г. «Социология воображения» / Лекция № 2 // А.Г. Дугин. – М.: Академический проект, Трикста, 2010. – 564 с.
3. Ковалинська І.В. *Невербальна комунікація* / І.В. Ковалинська. – К.: «Освіта України», 2014. – 289 с.
4. Chapman S., Routledge Ch. *Key Thinkers in Linguistics and the Philosophy of Language*. – Oxford: Oxford University Press, 2005. – 282 p.
5. Phillips D.C. *Encyclopedia of educational theory and philosophy* // D.C. Phillips. – London: SAGE Publications, 2014. – 952 p.
6. Wang X. *Incommensurability and cross-language communication* / X. Wang. – London: Routledge, 2017. – 384 p.
7. *Worldviews and cultures: philosophical reflections from an intercultural perspective* // N. Note, R. Fornet-Betancourt, J. Estermann. – Springer Science & Business Media, 2008. – 212 p.